

FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

STRUCTURA LOGICĂ A IDEII DE SISTEM ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ¹

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române
Academia de Studii Economice din București

The Logical Structure of the Idea of System in Romanian Philosophy. The paper attempts to check whether there is a unity of Romanian systematic philosophy given by some main traits of particular philosophical systems. The main point is that deduction of categories, method, moments of system, and completeness could offer some elements of this national philosophy, together with the search for an integral table of categories, which could bring about the unquestioned legitimacy of using the expression “Romanian philosophy”.

Keywords: deduction of categories, systematic philosophy, completeness, Romanian philosophy, speculative.

Dacă se pune problema existenței unei unități sistematice, sincronice și diacronice a filosofiei românești², atunci în cadrul unei astfel de cercetări primul aspect care trebuie avut în vedere ar fi acela legat de dimensiunea logică a discuției – în sensul identificării unui *pattern* subiacent sistemelor filosofice sau contribuțiilor cu caracter sistematic. La acest nivel, două sunt chestiunile care s-ar cere analizate: pe de o parte, în ce măsură există sau ar putea fi reconstituite logici specifice sistemelor filosofice, elaborate ca atare de autorii acestora, dacă acestea chiar au fost aplicate în construcția sistemelor și care ar fi relația dintre aceste logici; pe de altă parte, dacă se poate identifica efectiv o structură repetitivă, cu variații suficient de mici încât să se poată vorbi de o unitate la nivel logic a sistemelor filosofice românești³. Desigur, problema pare a fi mai ușor de soluționat în cazul contribuțiilor cu caracter sistematic-disciplinar, de vreme ce acestea ar trebui fie să conțină o logică specifică sau, măcar, niște elemente care să slujească reconstituirii acesteia. În cazul

¹ Articolul de față este publicat în cadrul Grantului Academiei Române *Istoria și teoria sistemelor filosofice românești (ITSFR)*, GAR-UM- 2019-XII-3.4-1.

² În legătură cu această problemă a unității filosofiei sistematice românești, vezi și Ștefan-Dominic Georgescu, „Cadrul general al filosofiei sistematice românești. Concepte și categorii fundamentale”, în *Revista de filosofie*, tomul LXVIII, nr. 5, 2021, pp. 587–596.

³ Pentru stabilirea unor repere privitoare la abordarea istorico-teoretică și comparativă a contribuțiilor sistematice din filosofia românească, vezi și Sergiu Bălan, „Filosofia sistematică românească. Aspecte istorico-teoretice și comparative”, în *Revista de filosofie*, tomul LXIX, nr. 1, 2022, pp. 6–20.

contribuțiilor sistematic-categoriale, o astfel de logică ar trebui reconstituită de la zero. Fără îndoială, rămâne și varianta în care autorii asumă unul dintre tipurile de logică deja existente.

O anecdotă filosofică destul de cunoscută spune că este marele merit al lui Aristotel de a fi creat o logică – cea din *Organon* –, dar că un merit și mai mare ar fi acela că filosoful grec nu a folosit practic nicăieri în lucrările sale această logică; ar fi fost greu de imaginat, în acest context, cum ar fi arătat *Metafizica* sau *Etica nicomahică* formulate ca o înșiruire de silogisme și polisilogisme. Dincolo de anecdotică, însă, se impune analiza relației care se stabilește între logica elaborată sau subiacentă unei contribuții filosofice cu caracter sistematic și structura logică a acesteia – nu este neapărat necesar ca acestea să fie coincidente, așa cum o arată, de altfel, sistemul lui Aristotel în care acesta, ca în anecdota de mai sus, nu întrebuințează propria sa logică.

Existența unei logici specifice sistemului, dar și a unei structuri logice a sistemului, ar putea constitui criterii chiar pentru caracterul sistematic sau nu al unei anumite contribuții filosofice. Astfel, *stricto sensu*, contribuții sistematice în filosofia românească au avut Constantin Noica, Lucian Blaga, Vasile Conta, Alexandru Surdu și, cu unele rezerve, Titu Maiorescu⁴. S-ar mai putea adăuga și alte aspecte care caracterizează sau susțin sistematicitatea unor perspective, precum existența unui schematism sau înlănțuirea deductivă a conceptelor (în spiritul deducției categoriilor la Kant sau al determinațiilor gândirii la Hegel). Mai apoi, sistematicitatea ar putea fi legată de facultățile gândirii care sunt implicate în demersul filosofic respectiv: gândirea intelectuală, gândirea rațională sau gândirea speculativă. Hegel, de pildă, apreciază că așa-numita „perioadă a metafizicii” reprezintă, de fapt, o perioadă a metafizicii intelectului⁵ – fapt care ar putea legitima, și în cazul filosofiei românești, o cercetare care să se refere la care dintre facultățile gândirii a fost dominantă fie într-o anumită perioadă a istoriei filosofiei românești, fie în cazul uneia sau alteia dintre contribuțiile filosofice românești cu caracter sistematic (sisteme sau fragmente sistematice).

Analiza structurii logice a sistemelor filosofice se referă, prin urmare, la: facultățile gândirii care sunt implicate în elaborarea sistemelor; tipul de logică care se constituie ca schelet al sistemului și măsura în care există o concordanță între aceasta și logica din sistem (fie că a fost efectiv elaborată, fie că este subiacentă acestuia); rolul pe care îl joacă efectiv logica în sistem – inclusiv la nivelul implicațiilor metodologice. În plus, se pune problema tipurilor de forme specifice logicii sistemului, care ar putea fi trei: forme de modelare, specifice logicii intelectului; forme de reflectare, specifice logicii rațiunii; forme de reproducere,

⁴ Vezi și Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *Istoria filosofiei românești*, București, Editura Academiei Române, 2018, pp. 234–259.

⁵ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei. II*, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 406 și urm.

specifice logicii dialectico-speculative⁶. În mod evident, trebuie identificat în ce măsură logica sistemului (care furnizează sau nu structura logică a sistemului) a fost sau ar putea fi schematizată – eventual sub formă simbolică.

La acest nivel, logicii intelectului i-ar corespunde operațiile, funcțiile și relațiile. Operațiile, cel puțin în abordările clasice ale logicii intelectului, sunt reprezentate de cei șaisprezece operatori logici cu caracter sincategorematic, dintre care numai câțiva sunt denumiți efectiv și uzuali (negația, disjuncția, conjuncția, implicația, disjuncția exclusivă). Funcțiile sunt de forma $f(x)$, iar relațiile pot fi de două sau mai multe locuri (de tip aRb sau mai dezvoltate sub aspectul numărului de elemente pe care le pun în legătură). În contextul acestui tip de logică se vorbește despre termeni și propoziții și despre relațiile dintre aceștia.

Formele logicii raționale, pe de altă parte, sunt noțiunile, judecățile și raționamentele (silogismele), între care se stabilesc raporturi de sferă sau conținut configurate prin funcționalitatea logică a verbului „a fi” (copula).

Formele logicii speculative sunt conceptul/categoria, diviziunea originară/arheotomia și sinteza absolută/panoplia/Ideea⁷. O astfel de logică se dezvoltă în contextul capacității gândirii de a se manifesta procesual, de a cuprinde în formele ei sisteme ideale sintetice, cu ajutorul sau pornind de la cele cinci super-categorii: unul, totul, absolutul, infinitul și eternitatea. Se observă lesne că o astfel de logică este caracterizată de ideea de integralitate – specificitatea relațiilor dintre formele acesteia fiind tocmai aceea că se cuprind integral unele pe celelalte sau, altfel spus, că tot sistemul logicii se regăsește integral, într-o anumită formă, în fiecare dintre componentele sau formele sale.

Dacă se acceptă – măcar în calitate de cheie interpretativă – punctul de vedere hegelian cu privire la identitatea dintre idee și sistem, atunci un sistem filosofic nu este nimic mai mult decât aplicarea logicii care îi este specifică diverselor domenii de reflecție. Prin urmare, o anumită structură logică ar trebui să se regăsească în toate componentele unui sistem – lucru care ar apărea evident mai ales în cazul filosofiei sistematic-disciplinare. Astfel, metafizica, epistemologia, etica, estetica și alte discipline filosofice ar trebui să aibă, efectiv, aceeași structură logică și să fie, de fapt, constituite prin „umplerea scheletului logic” cu un anumit tip de reflecție asupra unui domeniu specific asupra căruia se exercită gândirea. Totuși, dacă lucrurile ar sta astfel, unitatea sistematică este pusă la îndoială – cel puțin atunci când se pune problema unei depășiri a simplei identități de structură. Necesitatea relațiilor dintre componentele sistemului ar fi redusă la simpla comunitate de structură, conținuturile putând fi, de altfel, luate de oriunde – ceea ce contravine spiritului hegelian. Cel mai probabil, gânditorul german ar fi considerat că o astfel de unitate este doar exterioară și că nu reflectă necesitatea dezvoltării ideii sau conceptului.

⁶ Vezi Alexandru Surdu, „Cuvânt introductiv” la Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, București, Editura Humanitas, 1991, trad. rom. Alexandru Surdu, mai ales p. 28 și *passim*.

⁷ Idem, *Filosofia modernă*, București, Editura Paideia, 2002, p. 174.

În cazul filosofiei sistematic-categoriale, nu ar fi vorba efectiv despre o știință separată a logicii – dimpotrivă, ideile logice având poziționarea lor în ansamblul arhitectonic al sistemului fără să fie necesară o tratare separată, mai mult sau mai puțin schematică și formalizată, a acestora. Logica subiacentă sistemului nu ar fi, în aceste condiții, altceva decât o deducție categorială sau, tot în spirit hegelian, o deducție a determinațiilor⁸ aparținătoare sistemului. Totuși, în acest context, logica ar fi o structură care funcționează în fundal și, chiar mai mult, care se modifică pe parcursul dezvoltării sistemului – așa cum se întâmplă, de fapt, chiar în sistemul filosofic hegelian (în cadrul căruia orice schematism este eliminat, iar determinațiile conceptuale sunt în permanentă schimbare).

Care dintre aceste maniere de a aborda statutul logicii în cadrul unui sistem filosofic ar trebui căutată în filosofia românească? La prima vedere, Lucian Blaga și Constantin Noica procedează sistematic-disciplinar, iar Vasile Conta și Alexandru Surdu abordează problematica filosofică în sens categorial. La o analiză mai atentă, totuși, se constată că, de pildă, sistemul lui Blaga este mai degrabă categorial, fiecare dintre părțile acestuia fiind, de fapt, dezvoltarea sistematică a unei categorii filosofice, iar nu o disciplină filosofică *stricto sensu*, în ciuda faptului că modul de exprimare al acestuia poate fi înșelător⁹. Tot în acest sens, atât în lucrările de ontologie¹⁰, cât și în cea de logică¹¹, Constantin Noica are o abordare categorială, cu o puternică semnificație deductivă. Faptul este și mai evident în *27 trepte ale realului*¹², unde acesta sistematizează și așază într-o ordine deductivă inedită cele trei table clasice ale categoriilor – elaborate de Platon, Aristotel și Immanuel Kant – fără a uita să adauge categoria reflecției științifice actuale, anume unda. Chiar mai mult, în *Scrisori despre logica lui Hermes*¹³, toate determinațiile logice sunt

⁸ Hegel folosește în mod distinct termenii „categorie” și „determinație”. Eugène Fleischmann, în *La science universelle ou la logique de Hegel*, Plon, Paris, 1968, p. 28, consideră ca nu este vorba despre categorii, ci despre determinații conceptuale. Gadamer, în *The Idea of Hegel's Logic*, în Robert Stern (editor), *G. W. F. Hegel. Critical Assessments. Vol. III Hegel's Phenomenology of Spirit and Logic*, Routledge, London, 1993, p. 227, apreciază ca determinațiile conceptuale sunt același lucru cu categoriile, și la fel face J. N. Findlay, în *Hegel. A Re-Emanation*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1958, p. 151. William Maker, în *Understanding Hegel Today*, în *G. W. F. Hegel. Critical Assessments, Vol. III Hegel's Phenomenology of Spirit and Logic*, Routledge, London, 1993, p. 273, consideră că termenul „categorie” este impropriu folosit în cazul logicii lui Hegel. Johann Eduard Erdmann, în *Outlines of Logic and Metaphysics*, Swan Sonnenschein & Co. Limited, London, 1896, p. 5, apreciază că este vorba numai despre o aproximare a ideii aristoteliciene de categorie. André Doz, în *La logique de Hegel et les problèmes traditionnels de l'ontologie*, Vrin, Paris, 1987, p. 27, exprimă rezerve în ceea ce privește utilizarea acestui termen, atrăgând atenția că există diferențe față de Aristotel și Kant; totuși, autorul francez păstrează acest termen ca atare. Nicolai Hartmann, în *Die Philosophie des deutschen Idealismus*, Walter de Gruyter, Berlin, 1974, p. 363 și urm., folosește sintagma de „categorii ale absolutului” pentru determinațiile conceptuale.

⁹ Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 243–245.

¹⁰ *Tratat de ontologie și Devenirea întru ființă*, București, Editura Humanitas, 1998.

¹¹ *Scrisori despre logica lui Hermes*.

¹² Editura Humanitas, București, 1999.

¹³ Editura Humanitas, București, 1998.

elaborate deductiv – dar mai ales cea care se apropie, prin schematism și caracter formal, cel mai mult de accepțiunile actuale ale logicii, adică schema I–D–G. Așadar, determinațiile logicii sunt parte a deducției sistematic-categoriale. În plus, structura logicii elaborate de Noica (în ciuda caracterului narativ, înfățișat sub formă de scrisori) amintește de cea a *Categoriilor* lui Aristotel, care pornește cu tratarea antepredicamentelor și apoi a categoriilor propriu-zise (având, de altfel, și semnificații la nivelul gramaticii limbajului). Noica procedează la fel – dar adaugă dimensiunea deductivă atât de apreciată în filosofia speculativă (mai ales la Hegel). Nici Alexandru Surdu nu este străin de această abordare – dimpotrivă: în *Teoria formelor prejudicative*¹⁴, care este, dincolo de orice îndoială, o lucrare de logică atât prin conținut, cât mai ales prin ideea formalizării logicii dialectico-speculative, el prezintă tot o abordare deductiv-categorială a determinațiilor logice. Ulterior, într-una dintre lucrările târzii, Surdu integrează în sistemul său sistematic-categorial o lucrare intitulată *Teoria ființei*¹⁵ care este o dezvoltare în manieră categorială a determinațiilor gândirii (de natură logică), dar nu este propriu-zis o logică. În cazul lui Vasile Conta – care elaborează, de fapt, o teorie metafizică în centrul căreia pune conceptul de „ondulațiune” – poate părea, la fel, că este vorba despre o tratare disciplinară. Totuși, de vreme ce pune în centru un principiu, apoi adoptă evoluționismul și se plasează pe o poziție organicistă, Conta se dovedește că procedează tot categorial, chiar dacă la un nivel oarecum incipient al ideii de deducție. De altfel, peste circa un secol, Noica ridică – așa cum s-a văzut mai sus – ideea de undă la rangul de categorie filosofică.

Lucrurile stau asemănător și la unii autori care nu au elaborat sisteme filosofice, ci numai contribuții cu caracter sistematic. Astfel, Dan Bădărău are o contribuție semnificativă la teoria categoriilor prin binecunoscuta sa tentativă de a sistematiza deductiv tabla aristotelică a categoriilor, dar are și un aport în domeniul cercetărilor propriu-zise de logică¹⁶. Este important de semnalat că acestea din urmă sunt desfășurate într-o permanentă apropiere cu cele dintâi – ceea ce arată strânsa legătură pe care o face Bădărău între logică și teoria categoriilor. Camil Petrescu, pe de altă parte, elaborează tot o metafizică, dar organizată în jurul conceptului de substanță – concept categorial –, însă se poate spune, fără teama de a greși, că, de fapt, concepția sa reflectă modulațiile evolutive ale substanței, care începe prin crearea unor forme considerate primordiale și se deplasează, teleologic, spre o dimensiune din ce în ce mai subtilă, mai spiritualizată¹⁷. Desigur, la Camil Petrescu se poate vorbi mai mult de o fenomenologie a substanței, dar relevant, în contextul de față, este faptul că elementul de sistematicitate logică a concepției sale se regăsește la nivel categorial.

¹⁴ Editura Academiei Române, București, 2005.

¹⁵ Editura Academiei Române, București, 2020.

¹⁶ Ștefan-Dominic Georgescu, „Dan A. Bădărău (Bădăreiu)”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 263–264.

¹⁷ Oana Vasilescu, „Substanțialismul lui Camil Petrescu”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 273–274.

Două sunt aspectele care se desprind, pentru moment, drept concluzii preliminare: primul este legat de caracterul categorial al contribuțiilor la filosofia sistematică a filosofilor români, iar al doilea de relația între logică și teoria categoriilor. Preocuparea pentru o sistematică a categoriilor pare evidentă chiar și atunci când, din rațiuni exterioare care țin de organizarea cercetărilor, filosofii par să dezvolte una sau alta dintre disciplinele filosofice. Și aici este vorba despre diverse tipuri de categorii sau, mai precis, de determinații – dacă se acceptă provocarea hegeliană de a face o distincție între acestea¹⁸ – ontologice, gnoseologice, epistemologice etc. Pe de altă parte, interesele pentru aspectele logice par să fi, în cele mai multe cazuri, legate de cele pentru teoria categoriilor – mai exact pentru o posibilă deducție a acestora și pentru o metodă deductivă. De altfel, tot urmându-l pe Hegel, dacă se renunță la ideea schematismului logicii, se poate lesne observa că, de fapt, deducția categoriilor este o parte a logicii care, la nivel abstract, face legătură cu metodologia și, la nivel concret, cu alte domenii ale filosofiei (cuprinse sub disciplinele filosofice). Se poate conchide, fără teama de a greși, că fiecare domeniu de cercetare în filosofie se dezvoltă sub atenta „supraveghere” a logicii și teoriei categoriilor, pentru fiecare dintre aceste domenii fiind vorba despre una sau mai multe scheme logice și categorii dominante. În filosofia sistematică românească avută în vedere până acum, în lucrarea de față, pare să existe o tendință semnificativă de a trata problematica metafizică a substanței cu ajutorul unor scheme logice dialectico-speculative (care, de altfel, sunt singurele adecvate pentru tărâmul metafizicii în sens clasic), chiar dacă acestea sunt sau nu explicit asumate sau elaborate. O astfel de concluzie poate sluji ca un criteriu, dar nu în sens selectiv, ci în sens constructiv – menită să identifice modalități în care contribuțiile românești la filosofia sistematică pot fi continuate și completate cu componentele care, din motive irelevante, lipsesc din respectivele sisteme. De altfel, din nefericire, despre niciunul dintre sistemele filosofice românești nu se poate afirma cu tărie că este încheiat, chiar dacă, în unele cazuri, sunt temeiuri serioase pentru a crede că autorii lor așa au considerat (cel mai probabil, acest lucru se validează în cazul lui Lucian Blaga).

O astfel de abordare aduce cu sine un anumit sens al integralității sau completitudinii abordărilor sistematice specific filosofiei românești. Contribuții precum cele ale lui Aristotel, Thoma d’Aquino sau Hegel sunt caracterizate de integralitate enciclopedică, în sensul de reunire a întregului corp al cunoașterii – dar nu sumativ, ci sintetic. De pildă, la Hegel există acest „cerc al cunoașterii” care se legitimează metodologic – în sensul că filosoful german furnizează o metodă care poate sluji reunirii cunoașterii în ansamblul ei sub o singură idee. În cazul sistemelor filosofice românești – iar aceasta se poate aplica și contribuțiilor cu caracter sistematic –, integralitatea nu este sintetică, ci se află în registrul lui *pars*

¹⁸ Vezi, mai sus, nota 8.

*pro toto*¹⁹. Astfel, întregul este obținut pornind de la o parte care se înstăpânește asupra ansamblului cunoașterii. Lucian Blaga, de pildă, poate fi considerat un filosof estetizant – categoriile estetice fiind cele sub care este cuprins întregul cunoașterii (matricea stilistică). Este dincolo de orice îndoială că filosoful din Lancrăm a creat sub auspiciile ispitei de a explica totalitatea lumii – la fel ca orice gânditor de sistem; dar nu este mai puțin adevărat că întregul filosofic reflectat în sistemul lui Blaga este unul redat, în mod fundamental, prin categorii stilistice – adică estetice. Noica, pe de altă parte, pare să pună ca fundament categoriile ontologice ale ființei și devenirii – sistemul său fiind „ontologizant”. Problema centrală a unei cercetări amănunțite a filosofiei sistematice românești este de a identifica disciplinele și/sau categoriile sub puterea cărora se desfășoară și dezvoltă sistemele – fie că sunt mai mult sau mai puțin elaborate. Și acest criteriu are mai puțin nuanță selectivă și mai mult semnificație constructivă – sesizarea veleităților contribuțiilor sistematice românești fiind susținută tocmai prin identificarea principiului (categorial sau disciplinar) care este specific acestuia și continuarea sau completarea respectivului sistem pe baza acestui principiu.

Realizarea deducției categoriale sau disciplinare, precum și integralitatea sistemului au un caracter riguros numai dacă se realizează prin stagii identificabile ale dezvoltării – iar aceasta tot în spirit hegelian. Astfel o contribuție poate fi schematică sau evolutivă, în sensul că fie schema este dată *a priori*, fie aceasta se construiește. Sistemul filosofic hegelian este evolutiv – ba mai mult, Hegel reușește, în cercetările sale de istoria filosofiei și de filosofia istoriei, să recupereze dimensiunea evolutivă a altor sisteme filosofice – fie că aceasta a fost sau nu asumată de creatorii acestora. Prin contrast, sistemele filosofice specifice perioadei metafizicii (așa cum numește Hegel o parte din perioada modernă timpurie a filosofiei) sunt mai degrabă schematice – adică propun o schemă metafizică pe care o urmează riguros (probabil că cel mai evident apare acest lucru în *Etica* lui Spinoza). Sistemele evolute sunt net superioare celor schematice – acestea din urmă fiind condamnate ineluctabil la stipularea unor primitive în cunoaștere, dar și a unor principii metafizice. Descartes – pentru a lua cel mai evident exemplu – caută schema cunoașterii, dar și pe cea a lumii, prin recursul la metodă; abordarea sa este disciplinară – iar, sub influența sa, metodologia ca disciplină filosofică a cunoscut, probabil, epoca cea mai remarcabilă. Schematismul gândirii carteziene se vede, de fapt, chiar din pasiunea sa pentru absolutizarea metodei și metodologiei. Cu toate acestea, Descartes însă recunoaște că este în căutarea unei primitive a cunoașterii, dar și a lumii. Reducția metodologică la care recurge filosoful francez

¹⁹ Pentru aceste considerații, îi sunt profund îndatorat lui Alexandru Surdu, care a susținut în mai multe ocazii ideea primatului unei discipline sau categorii în sistemele filosofice. Mă despart de perspectiva sa prin aceea că apreciez că filosofie sistematică nu se poate face altfel decât prin absolutizarea unei discipline sau categorii filosofice – un sistem filosofic fără un astfel de *bias* conceptual fiind, potrivit aprecierii mele, imposibil de realizat.

are drept rezultat o determinație metafizică și gnoseologică deopotrivă – *dubito ergo cogito, cogito ergo sum* – care are structura logică a unui silogism interpretat în termeni speculativi (de fapt, este o formă a sintezei absolute, care corespunde, așa cum s-a văzut mai sus, în logica speculativă, a silogismului din logica clasico-tradițională), dar care este tributară identificării unei primitive despre care autorul spune că se află dincolo de orice îndoială; în spiritul logicii hegeliene – în care filosoful german spune explicit că începutul filosofiei nu trebuie să fie o determinație anume – trebuie spus că lipsa îndoielii nu arată siguranța rezultatului la care s-a ajuns, ci tocmai limita procedurii metodologic în filosofie, care, oricât de absolutizat ar fi, nu poate ajunge decât la rezultate de care prin acel procedeu nu ne mai putem îndoii, dar care sunt la fel de îndoielnice ca orice presuposiție sau primitivă metafizică sau gnoseologică.

Sistemele evolutive sunt, spre deosebire de cele schematic, caracterizate de existența unor etape sau momente – și aceasta este caracteristica pe care o cercetare a filosofiei sistematice românești ar trebui să o aducă în atenție. Față de schematismul cartezian (și, în bună măsură, față de cel kantian), perspectiva lui Noica, de pildă, este una evolutivă – un sistem „în patru timpi”. Sistemul lui Blaga a fost gândit în cinci trilogii, ulterior reduse la patru, iar structura fiecărei trilogii a fost triadică, iar ulterior alterată chiar de autor, care a simțit nevoia să „distribuie” ceea ce aparținea ultimei trilogii în celelalte părți ale sistemului²⁰. Desigur, Noica propune un sistem dialectico-speculativ, unde tetrada este o mișcare dialectică așezată pe momente, ceea ce Blaga nu face. Dar aceasta nu schimbă cu nimic faptul că cele patru trilogii sunt momente evolutive ale sistemului. Pentru a avea momente, nu este neapărat necesar ca un sistem să fie dialectic.

Alexandru Surdu fixează pentada ca sistem al momentelor și, fiind vorba despre structura logică a sistemului, aceasta chiar se poate regăsi în/la toate nivelurile acestuia (deși sistemul este neterminat). Remarcabil în cazul filosofiei pentadice este faptul că Surdu (în cazul concepției căruia se poate lesne detecta absolutizarea logicii, conform principiului *pars pro toto*) reușește, pe de o parte, să păstreze spiritul hegelian al filosofiei, încercând să recupereze, prin aplicarea metodei specifice sistemului său și altor doctrine filosofice, pe care astfel le transformă în momente ale sistemului, dar, pe de altă parte, o face altfel decât o făcuse filosoful german: dacă la Hegel vedem o recuperare istorică (de altfel, filosofia sa este, în bună măsură, rezultatul unei meditații asupra istoricității²¹), Surdu propune o recuperare logico-metodologică, în sensul că alte sisteme nu sunt momente identificabile istoric, ci doar logic, ale sistemului filosofiei pentadice. De altfel, lucrul este ușor de sesizat la o simplă privire cuprinzătoare asupra concepției lui Surdu, mai ales prin preferința pentru logica aristotelică în detrimentul celei simbolico-matematice (potrivit concepției lui Hegel, dimpotrivă, cu câteva

²⁰ Alexandru Surdu, „Sistemul filosofic al trilogiilor lui Lucian Blaga”, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, p. 243 și urm.

²¹ Și pentru această observație îi sunt îndatorat lui Alexandru Surdu.

excepții datorate accidentalității istoriei care mai are și reculuri, ceea ce este cel mai nou este și cel mai valabil din punct de vedere filosofic).

În cazul lui Conta, formele evolutive sunt momente ale sistemului, mai cu seamă că acesta apreciază că universul nu revine niciodată la stări anterioare (ceea ce, din punct de vedere metafizic, ar însemna că există o modalitate prin care universul „recunoaște” o stare prin care a trecut și nu mai revine la aceasta)²². Cât privește alte construcții sistematice, se impune identificarea unei astfel de structuri care cuprinde momente.

Nu în ultimul rând, existența unei structuri logice a ideii de sistem în filosofia românească ar fi legată de posibilitatea construcției unei table categoriale. Constantin Noica face o sistematizare a tabelelor categoriale clasice (Platon, Aristotel, Kant), dar nu are neapărat o tablă categorială proprie, deși, în *Scrisori despre logica lui Hermes*²³, propune o deducție a unor concepte chiar de la început. Dan Bădărău caută să identifice un principiu cu ajutorul căruia tabla aristotelică să poată fi dedusă sau ajustată. Camil Petrescu dezvoltă un sistem care pornește de la categoria substanței, iar Alexandru Surdu elaborează tabla super-categoriilor (autologiile). O tablă completă a categoriilor, care să o depășească sau concureze pe cea platoniciană, aristotelică sau kantiană, nu poate fi identificată explicit în cadrul contribuțiilor sistematice românești în domeniul filosofiei. Încercare cea mai completă pare să se regăsească tot în filosofia pentadică a lui Alexandru Surdu, care încearcă să așeze întregul corp al cunoașterii sub sistemul pentadic, alocând fiecărui domeniu o categorie anume (fapt care se poate observa cel mai bine în cadrul Realității, care are cinci categorii: adevărul, binele, frumosul, dreptatea și libertatea – care au și caracter axiologic, fiind cele pe baza cărora se concepe Existența, dar se și construiește Existența reală²⁴). Dar o deducție a determinațiilor cum se regăsește în logica lui Hegel sau măcar o înșiruire a acestora sau o configurare a lor pe baza tablei judecăților, cum oferă Kant în *Critica rațiunii pure*, nu se poate identifica în filosofia românească.

Prin urmare, la nivel de structură logică a ideii de sistem se pot identifica următoarele elemente cu caracter de instrument de completare a contribuțiilor sistematice: ideea deducției categoriilor, metoda, momentele sistemului, integralitatea sau completitudinea. Pe baza acestora, se poate aprecia că o reconstrucție a filosofiei sistematice românești prin identificarea determinației principale a fiecărui sistem și prin completarea acestuia în vederea obținerii dimensiunii integralității trebuie orientată spre identificare unei table categoriale. Abia prin configurarea acestora s-ar putea obține un instrument selectiv care să slujească stabilirii unor elemente identitare ale filosofiei sistematice românești – mai cu seamă că o astfel de tablă a conceptelor fundamentale este aceea care poate justifica unitatea filosofiei românești și, în ultimă instanță, chiar legitimitatea folosirii sintagmei „filosofie românească”.

²² Vezi și Claudiu Baci, *Sistemul undulațiunii universale al lui Vasile Conta*, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, p. 237 și urm.

²³ Ed. cit.

²⁴ Vezi și Eugeniu Nistor, *Sistemul filosofiei pentadice al lui Alexandru Surdu*, în Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu (coord.), *op. cit.*, pp. 257–258.